

Dunja Dobaja

OD LJUDSKE KUHINJE NA STRELIŠKI ULICI DO LJUDSKE KUHINJE NA ZALOŠKI CESTI V LJUBLJANI

UVOD

Ljubljana je bila v drugi polovici 19. stoletja provincialno mesto,⁸⁴³ ki ga je tako kot mnoga druga središča monarhije zajel proces urbanizacije in industrializacije.⁸⁴⁴ V primerjavi z nemškimi ali češkimi deželami je bil razvoj industrije na Slovenskem šibkejši. Ljubljana se vse do prve svetovne vojne ni razvila v pomembnejše gospodarsko-prometno središče. Za ožji del mesta je bila

⁸⁴³ Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

⁸⁴⁴ Studen, *Stanovati v Ljubljani*, str. 15.

značilna stara, predvsem obrtniško-trgovska struktura, industrijski obrati pa so se naselili v predmestja.⁸⁴⁵ S postopnim razvojem industrije se je v mesto priseljevala poceni delovna sila s podeželja, posledica česar je bil porast prebivalstva. Če je Ljubljana tako kot Celovec in Gorica imela še sredi 19. stoletja več kot 10 000 prebivalcev, pa je število prebivalcev Ljubljane skupaj z urbaniziranimi okoliškimi naselji do leta 1910 narastlo na okoli 50 000.⁸⁴⁶

Značilnosti kontinuiranega procesa je industrializacija na Slovenskem dobila šele v osemdesetih oziroma devetdesetih letih 19. stoletja. S tako poznim izhodiščem se Slovenija ni mogla industrializirati do prve svetovne vojne. Po gospodarskih dosežkih se je Slovenija uvrščala v sivo avstrijsko povprečje. Odraž tega je bila na prehodu v 20. stoletje tudi njena enostransko strukturirana družba, saj je bilo v Sloveniji še vedno približno 80 % prebivalstva odvisnega od kmetijstva.⁸⁴⁷

Rast prebivalstva v Ljubljani je postavljala v ospredje tudi skrb za socialno ogrožene prebivalce. Socialno skrbstvo je v 19. stoletju sicer postalo sestavni del državne uprave, a so bile v habsburški monarhiji državno-pravne določbe glede tega le okvirne. Država je ubožno skrbstvo prepuščala deželam, te pa so skrb za revne prenesle na občine. Slovenske dežele oziroma Kranjska so na deželnem nivoju določile natančna pravila socialnega skrbstva. Skrb za revne je bila zaupana občinam in te so morale biti precej gospodarne in iznajdljive, da so uspešno izvajale ubožno oskrbo.⁸⁴⁸ Naloga ljubljanske mestne občine je bila tako tudi skrb za reveže. To je izvajala tako, da je posameznike oskrbovala z denarjem in hrano ter vzdrževala socialne ustanove.⁸⁴⁹ Po deželnem zakonu iz leta 1883 je za reveža veljal tisti, ki sebi in svoji družini ni mogel priskrbeti nujnih življenjskih potrebščin. Tako osebo je morala občina podpirati na način, ki je bil odvisen od možnosti občine in od posameznega primera.⁸⁵⁰

Poleg javne oblasti pa so za reveže še vedno skrbela tudi številna karitativna društva. V nadaljevanju se prispevek osredotoča na delovanje karitativnega društva Dijaška in ljudska kuhinja v Ljubljani, katerega oblikovanje je spodbudilo ustanovitev ljudske kuhinje v Ljubljani. Omenjenemu društvu je občinski svet pogosto odobril razne podpore.⁸⁵¹

845 Prav tam, str. 15, 18.

846 Prav tam, str. 16.

847 Lazarevič, *Gospodarski koncepti slovenskega liberalizma*, str. 22.

848 Rogelj, *Skrb za revne v Kranju v drugi polovici 19. stoletja*, str. 55.

849 Drnovšek, *Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta*, str. 230.

850 Lazarevič, *Ubožna oskrba v Ljubljani na prelomu iz 19. v 20. stoletje*, str. 38.

851 Drnovšek, *Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta*, str. 231.

ODPRTJE LJUDSKE KUHINJE IN NJENO DELOVANJE DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE

Pomemben korak v smeri izboljšanja socialnih razmer v Ljubljani je bila ustanovitev ljudske kuhinje leta 1877. Ena izmed pobudnic za njeno ustanovitev je bila publicistka, urednica, kritičarka in družbeno angažirana Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner z Dunaja, ki se je sredi sedemdesetih let 19. stoletja z družino preselila v Ljubljano.⁸⁵² Poznala je evropske trende v humanitarnem delovanju in bila seznanjena z dogajanjem na Dunaju in v Berlinu. Poznala je tudi idejo Line Morgenstern, tedanje urednice časopisa *Deutsche Hausfrauen-Zeitung*, o ustanavljanju ljudskih kuhinj v Berlinu. Na pobudo Morgensternove je bila leta 1866 v Berlinu ustanovljena ljudska kuhinja. Z njo je želela ublažiti posledice prusko-avstrijske vojne. Idejo za njeno ustanovitev je dobila pri dobrodelnih kuhinjah, ki so bile v nemškem prostoru znane že konec 18. stoletja in so bile namenjene revnejšemu prebivalstvu. Radicseva, kateri je o svojih idejah leta 1867 pisala Morgensternova, se je z delovanjem in poslanstvom ljudskih kuhinj v habsburški monarhiji seznanila že v času bivanja na Dunaju. Prva ljudska kuhinja je bila na Dunaju ustanovljena leta 1874. Do leta 1898 jih je v mestu delovalo že deset.⁸⁵³ Radicseva je v ljudski kuhinji videla možnost za pomoč socialno ogroženim slojem prebivalstva, zato se je odločila idejo ljudske kuhinje predstaviti in uresničiti tudi v Ljubljani. Idejni pobudniki za odprtje kuhinje so se zbirali v hiši tovarnarja Avgusta Drelseja, izdelovalca lončenih peči. Sestavili so pravila za Društvo ljubljanske ljudske kuhinje, ki jih je vlada potrdila 16. marca 1877. Dne 8. aprila je imelo društvo svojo prvo glavno sejo in je štelo 189 članov.⁸⁵⁴ V okviru društva so tako kot v Berlinu izdajali knjige o zgodovini kuhinje, večinoma izpod peresa Petra pl. Radicsa,⁸⁵⁵ moža Hedwig Radics-Kaltenbrunner. Bil je pisatelj, kulturni zgodovinar in rodoslovec, znan in uveljavljen ne le na Kranjskem, ampak tudi izven meja monarhije.⁸⁵⁶

Dne 8. aprila 1877 so v ljubljanski ljudski kuhinji na Streliški ulici poskusno razdelili 90 obrokov hrane. Vodstvo kuhinje je ta dan prevzela gospa Franja Sirnikova, ki je pripravila kosilo. Revnim so stregle elegantne ljubljanske meščanke. Za 10 soldov so dobili juho, meso in kislo zelje, za 6 soldov pa skledico vampov, kruh je bil 1 krajcar. V spodnjih prostorih starega strelišča je bilo vse pripravljeno za uradno odprtje ljudske kuhinje. Vodstvo društva je upalo, da bo kuhinja dobila nove podpornike, ki so do sedaj dvomljivo čakali na to, kako bo ljudska kuhinja

852 Žigon, *Dunajčanka v Ljubljani*, str. 164.

853 Prav tam.

854 Radics, *Die Laibacher Studenten und Volksküche*, str. 9.

855 Prav tam, str. 165.

856 Žigon, *Zgodovinski spomin Kranjske*, str. 9.

sprejeta med ljudmi. Uradno odprtje ljudske kuhinje je bilo 15. aprila. Vsak dan od 11. do 13. ure je potekalo razdeljevanje hrane.⁸⁵⁷ Sprva je oskrbovala le mestne reveže, pozneje pa se je na pobudo duhovnika, pisatelja in dobrotnika ljubljanskega dijaštva Luka Jerana preimenovala v Dijaško in ljudsko kuhinjo v Ljubljani. Vlada je 28. avgusta 1887 potrdila spremenjena pravila, po katerih naj bi kuhinja preskrbovala revnim in pridnim dijakom potrebno hrano in tudi drugim gostom po nizki ceni.⁸⁵⁸ Kuhinjo je izdatno finančno podpirala Kranjska hranilnica, ki ji je zagotovila tudi brezplačno uporabo pritličnih prostorov nekdanjega streljšča na današnji Strelški ulici. V času ljubljanskega potresa leta 1895 je ljudski kuhinji namenila številne denarne prispevke.⁸⁵⁹ Istočasno jo je podpiral deželni odbor, mestno zastopstvo in poleg članov tudi drugi dobrotniki iz mesta in okolice. Mnoge ljubljanske meščanke so nesebično ponudile svojo pomoč v kuhinji, čeprav je bilo ob njeni ustanovitvi prisotno tudi nasprotovanje.⁸⁶⁰

Ob njeni ustanovitvi pa je bilo precej dvomov o uspehu. *Kmetijske in rokodelske novice* so odprtje ljudske kuhinje pospremile s sledečimi besedami: »Če se bo le obdržala«. ⁸⁶¹ Odprtju ljudske kuhinje so po poročanju časopisja nekateri nasprotovali, nekateri iz principa, nekateri iz prepričanja, da tovrstna ustanova pomeni izgubo, med nasprotniki pa naj bi bili tudi taki, ki so beračili po hišah in si z nabranim denarjem kupovali alkohol ter povzročali nered.⁸⁶² Po prepričanju takratnih moralistov so za delo sposobni ljudje beračili zaradi slabe vzgoje in slabih vzgledov, ne pa zaradi socialnih razlogov. Drugi razlog za beračenje za delo sposobnih oseb naj bi bila premila zakonodaja. Beračenje in potepuštvo sta bila v 19. in zgodnjem 20. stoletju precej razširjena ne le v habsburški monarhiji, ampak tudi drugod po Evropi. Razpad monarhije tega pojava ni omilil, ampak v veliki meri okrepil.⁸⁶³ Prizadevanja ljudske kuhinje so bila usmerjena v to, da bi ljudje beračem namesto denarja dajali »jedilne marke« (bone; op. avtorice) za obrok v ljudski kuhinji.⁸⁶⁴ Cilj je bil predvsem odvrniti posameznike od beračenja, jim omogočiti topli obrok v ljudski kuhinji, tistim pa, ki so prosjačili za alkohol, vzbuditi zavest o pomembnosti toplega obroka. Ljudska kuhinja pa je

857 *Slovenski narod*, 10. 4. 1877, str. 3, Ljudska kuhinja.

858 *Slovenec*, 14. 10. 1927, str. 3, Kdor se ubogega usmili, na obresti posodi gospodu. V ljudski kuhinji je stala posebna »dijaška miza«, katere ustanovitelj in podpornik je bil nabožni pesnik in pripovednik, urednik glasila *Zgodnja Danica* in stolni kanonik Luka Jeran. Revnim dijakom je omogočil prehranjevanje v ljudski kuhinji na stroške dobrotnikov. Med temi dijaki je bil tudi Ivan Cankar, ki je Jerana upodobil v črtici *Zgodba o nepoštenosti* in povesti *Grešnik Lenart*. – Dolgan, Fridl in Volk Bahun, *Literarni atlas Ljubljane*, str. 49.

859 Žigon, Dunajčanka v Ljubljani, str. 164.

860 *Slovenec*, 14. 10. 1927, str. 3, Kdor se ubogega usmili, na obresti posodi gospodu.

861 *Kmetijske in rokodelske novice*, 18. 4. 1877, str. 128, Naši dopisi.

862 *Slovenski narod*, 27. 4. 1877, str. 2, Dopisi.

863 Pančur, Problem samoodgovornosti beračev, str. 139–142.

864 *Slovenski narod*, 14. 4. 1877, str. 3, Naznanilo! »Jedilne marke« so lahko uporabniki kuhinje kupili tudi v posameznih prodajalnah in trafikah. Marke so bile po 1 krajcar, 6 krajcarjev in 10 krajcarjev.

bila namenjena tudi delavcem, revnim dijakom, brezposelnim, ki so aktivno iskali službo, in siromašnim kmetom, ki so prodajali na tržnici.

Ljubljanska mestna občina je sicer zadostila zakonskim dolžnostim glede oskrbe revnih z denarno podporo, oskrbo s hrano in obleko ter s sprejemanjem v mestne socialne ustanove. Denarne podpore so bile prenizke za pokrivanje vseh stroškov, najpogostejša podpora je bila po 20 vinarjev dnevno. Pravo vrednost tega nam pokaže primerjava z na primer jubilejno ubožnico. V jubilejni ubožnici je bila skupna cena treh dnevnih obrokov 58 vinarjev.⁸⁶⁵ Z 20 vinarji je oseba komaj pokrila dnevne potrebe po hrani z dvema obrokom dnevno, ne da bi si privoščila kavo ali meso. Oseba, ki ni živela v ubožnici, si je lahko, upoštevajoč podatke o ceni hrane v jubilejni ubožnici, z 20 vinarji dnevno privoščila le žemljo za zajtrk (3 vinarje), zakuhano juho (10 vinarjev), za večerjo pa je ostalo le še za dve žemlji (6 vinarjev). Za stanarino je zmanjkalo. Če je bila oseba mlada in zdrava, je lahko v omenjeni situaciji preživela le tako, da si je v fazi iskanja trajnejše zaposlitve poiskala priložnostno delo. S tem pa ji je pretila grožnja, da ji odvzamejo podporo. Tudi zato so se ljudje zatekali k beračenju. Med berači so bili tudi taki, ki niso bili sposobni za delo in niso bili nameščeni v katero od socialnih ustanov, s podporo pa niso mogli preživeti. Mestni svet je sicer poskušal beračenje odpraviti z izrecno prepovedjo beračenja in kaznimi, a je bilo beračenje kljub temu vsakdanji pojav v Ljubljani, zlasti pred cerkvami, na sejnih, ob petkih in po hišah.⁸⁶⁶

V ljudski kuhinji so vsak dan prostovoljke razdelile revnim okoli 300 kosil in večerij, najrevnejšim in nekaterim socialno izredno slabo stoječim dijakom tudi brezplačno. Ob delavnikih je bilo kosilo sestavljeno iz juhe, kuhanega govejega mesa in času primerne prikuhe. Ob praznikih so pripravili še pečenko in močnato jed, medtem ko so ob slovesnih prilikah pripravili brezplačno kosilo, kar so označili kot »patriotično dejanje«. Med takšne dogodke je sodil obisk cesarja Franca Jožefa (I. Habsburško-Lotarinški), ki se je julija 1883 ob 600-letnici habsburške vladavine odpravil na potovanje po Štajerski in Kranjski. Ustavil se je tudi v Ljubljani in obiskal ljudsko kuhinjo ter pohvalil juho, ki so jo pripravile ljubljanske meščanke.⁸⁶⁷

Društvo Dijaška in ljudska kuhinja, v okviru katerega je delovala ljudska kuhinja, je dosegalo uspehe, saj je število razdeljenih obrokov rastlo. V obdobju od 15. aprila do 15. junija 1877 so v ljudski kuhinji razdelili 14 855 porcij po 10 krajcarjev in 10 500 kosov kruha po 1 krajcar. V sami kuhinji so prodali jedilnih bonov za 14 765 porcij, drugod po mestu pa je društvo prodalo jedilnih bonov

865 Lazarevič, Ubožna oskrba v Ljubljani na prelomu iz 19. v 20. stoletje, str. 47.

866 Prav tam, str. 39.

867 Žigon, Dunajčanka v Ljubljani, str. 164, 165.

za 1090 porcij. Dvomesečna analiza dela kuhinje je pokazala, da je bilo na dan izdanih povprečno 243,5 obrokov.⁸⁶⁸ V obdobju od 1. maja 1893 do 30. aprila 1894 so v ljudski kuhinji razdelili 11 587 porcij po 10 krajcarjev, 12 873 porcij po 6 krajcarjev in 92 988 porcij po 3 krajcarje ter 85 579 kosov kruha. Poleg tega so 42 učencem brezplačno razdelili skupno 12 338 porcij. Deželni zbor je društvu podaril 100 goldinarjev, Kranjska hranilnica 100 goldinarjev in mestni zbor 50 goldinarjev. Denarna sredstva so prispevali tudi zasebniki. Število članov društva se je povečalo za 21.⁸⁶⁹ Zlasti v času potresa leta 1895 je ljudska kuhinja kot javni dobrodelni zavod popolnoma dosegla svoj namen, to je nuditi zdrave obroke po nizki ceni. Kljub podražitvi hrane ljudska kuhinja ni zvišala cen obrokov. Vsakodnevni promet in donacije sta ji očitno zagotavljala zadostna sredstva.

Čeprav je društvo izvajalo pomembno socialno delo, njegova pomembnost še vedno ni prišla v zavest ljudi. Na občnem zboru društva 28. maja 1896 so udeleženci ugotovili, da društvo v javnosti še vedno ne uživa priznanja, ki si ga zasluži. Kljub temu je bilo njegovo delovanje tudi v prihodnosti usmerjeno v pomoč revnim. Podpornih članov društva je bilo 233.⁸⁷⁰

V letu 1902 je ljudska kuhinja praznovala svoj srebrni jubilej – 25-letnico ustanovitve – s sveto mašo. Odbor je ob tej priložnosti imenoval sedem novih častnih članov društva. Prej jih je bilo sedem, med njimi kanonik Luka Jeran in Ivan Tavčar. Med novoimenovanimi je bil na primer Andrej Kalan, generalni vikar, stolni prošt in dolgoletni voditelj Marijanišča, ter Franja Tavčar.⁸⁷¹ Med odbornicami omenimo Cilko Krek, sestro Janeza Evangelista Kreka, ki je delovala v ljudski kuhinji več kot 40 let. Zadnja leta pred smrtjo je bila tudi njena načelnica.

Leta 1909 je stopilo v ospredje vprašanje prostorov kuhinje. Kranjska hranilnica je namreč prodala poslopje nekdanjega streljišča, ki se je preuredilo v Ljudski dom. Takrat je odbor društva že razmišljal o svojem lastnem domu, a se je na koncu sporazumel z novim lastnikom Zadrugo Ljudskega doma in si zagotovil še nadaljnjo uporabo pritličnih prostorov.

Prva svetovna vojna je bila za kuhinjo velika preizkušnja. Nastale so velike težave pri nabavi živil. Dnevno je naraščalo število revnih, beguncev, vojakov in drugih, ki so se želeli prehranjevati v kuhinji. Ljudska kuhinja je zašla v krizo, ker ni poviševala cen obrokov v skladu s padcem vrednosti denarja. Že leta 1917 so računi pokazali velik primanjkljaj. Brez znatnih izrednih podpor kuhinja ne bi obstala. Izredno in izdatno jo je podpiral nekdanji deželni odbor in za njim deželna vlada za Slovenijo, poverjenišтво za prosveto, dalje mestni magistrat, odsek

868 *Slovenski narod*, 19. 6. 1877, str. 3, Franjo Hengthaler, načelnik, Avgust Drelse, načelnikov namestnik: (Izkaz) o delovanju društva »ljublanske ljudske kuhinje«.

869 *Kmetijske in rokodelske novice*, 6. 1. 1899, str. 7, Novice.

870 Zupančič, *Letno poročilo dijaške in ljudske kuhinje, 1895–96*, str. 2, 3.

871 *Slovenec*, 14. 10. 1927, str. 3, Kdor se ubogega usmili, na obresti posodi gospodu.

za prehrano, škofijsko društvo za varstvo otrok, denarni zavodi, kot so Jadranska banka, Vzajemna posojilnica, Ljudska posojilnica, Kranjska hranilnica, Zadružna zveza in drugi dobrotniki, zlasti mnogo duhovnikov. S svojim osebnim vplivom so jo v tistih kritičnih časih zelo ščitili deželni glavar Ivan Šusteršič, deželna odbornika Evgen Lampe in Ladislav Pegan ter mestni župan Ivan Tavčar.

V začetku marca leta 1919 se je odbor društva Dijaške in ljudske kuhinje s pis-mom obrnil na škofa Antona Bonaventuro Jegliča.⁸⁷² Dobrodelno društvo je za-prosilo Ljubljanski škofijski list, da priporoči to pomembno, a še vedno premalo poznano vejo krščanske dobrodelnosti. Pozvalo je knezoškofa, naj dovoli v župnijah enkratno cerkveno darovanje za ljudsko kuhinjo. Pred prvo svetovno vojno je imela kuhinja dovolj sredstev, da je lahko nudila revnim, zlasti pa dijakom, toplo in zadostno hrano po zelo nizkih cenah. Vojna je povzročila draginjo in otežila nabavo živil. Potreba preskrbe zlasti dijakov s hrano pa je postajala vedno večja, ker so se cene dijaških stanovanj s hrano vred tako zvišale, da jih revnejši starši niso več zmogli plačevati. Da je kuhinja lahko tudi v času vojne izvajala svoje delo, je morala poleg tekočih dohodkov porabiti tudi vso svojo glavnico in se celo zadolžiti. Cene za hrano je postopoma zviševala, izdatneje šele v letu 1918, saj je imela izgubo. Od 73 dijakov pa jih je le 18 lahko plačevalo polno ceno obroka, ostali so plačevali polovično ceno ali nič. Če je kateri izmed dijakov dobil v šoli slabo spričevalo, je olajšavo pri plačevanju izgubil. Torej je imela kuhinja tudi vzgojni učinek. Navajala jih je k marljivemu učenju. Drugi uporabniki kuhinje so plačevali obroke sproti in le nekoliko več kot dijaki. V letu 1919 jih je prihajalo v kuhinjo okrog 100 na dan. Če bi morala ljudska kuhinja zaradi premajhnih do-hodkov svoje delovanje ustaviti ali zelo skržiti oziroma cene obrokov še nadalje zviševati, bi bila to velika škoda za vse revne, ki si drugod niso mogli za zmerno ceno kupovati hrane. Zlasti bi bila škoda za dijake, ne le v materialnem, pač pa tudi v verskem in nravnem oziru. Zaradi vseh navedenih razlogov je odbor društva pozval knezoškofa, da oznani cerkveno darovanje po vseh župnijah. Poudaril je zaupanje v duhovnike po župnijah, saj so bili mnogi v dijaških letih uporabniki kuhinje. Prošnja društva je bila dobro utemeljena, zato je škof pozval duhovnike po župnijah, naj oznanijo in izvršijo pobiranje prispevkov za ljudsko kuhinjo v ne-deljo, 27. aprila 1919, in nabrani denar po položnici pošljejo na naslov društva.⁸⁷³

Ljudska kuhinja je imela za svoje delovanje vseskozi močno materialno in moralno zaledje, ki ji je omogočilo delovanje tudi v kriznih časih. Obletnice nje-nega delovanja so bile tudi priložnost za »razkazovanje« dostojanstvenikov. Ča-sopisje je podrobno poročalo o praznovanju tridesetletnice njenega delovanja leta 1907. Tega leta je kuhinja praznovala svojo obletnico pod pokroviteljstvom

872 *Ljubljanski škofijski list*, 30. 4. 1919, str. 38, Za revne dijake v Ljubljani.

873 Prav tam.

Karol Schwarz, soproge kranjskega deželnega predsednika.⁸⁷⁴ Med navzočimi so bili med drugim sledeči dostojanstveniki: deželni predsednik Teodor Schwarz s soprogo, deželni glavar pl. Oto Detela, podmaršal general Oskar Dillman von Dillmont, deželnovladni svetnik Oskar Kaltenegger, deželnošolski nadzornik Frančišek Hubad. Program slovesnosti je dajal enako težo tako nemškemu kot slovenskemu jeziku. Slavnostna govornika sta bila načelnik Avgust Drelse in njegov namestnik Ivan Svetina. Prvi je imel govor v nemščini, drugi v slovenščini. Dijaški zbor je na slavnostni prireditvi zapel *Slovenski svet, ti si krasen*. Eden izmed dijakov je deklamiral nemško zahvalno pesem dobrotnikom društva, drugi pa je deklamiral v slovenščini. Slovesnost je pokazala, da je imel ta humanitarni zavod požrtvovalne podpornike ter je užival splošno naklonjenost. Zlasti je bila pohvaljena načelnica kuhinje Josipina Kos.

LJUDSKA KUHINJA V OBDOBJU MED OBEMA VOJNAMA

V obdobju med obema vojnama je Ljubljana doživljala precejšen razvoj. Živahno sodelovanje mesta z bližnjim podeželjem je prispevalo k postopnemu krčenju meje med mestom in predmestji. Leta 1935 je bila izvedena uradna priključitev nekaterih predmestij k Ljubljani. Priključitev ni pomenila le ozemelske razširitve, pač pa tudi povečano število prebivalstva.⁸⁷⁵ Kljub razširitvi in relativno številnim gradnjam in obnovam so travniki in njive zavzemali več kot polovico mestne površine.⁸⁷⁶ Ljubljana naj bi bila »malo mesto, velika vas, oboje skupaj«.⁸⁷⁷ Še vedno je ni bilo mogoče prištevati med industrijska mesta, a hkrati ni bilo moč zanemariti ljubljanskega delavskega življa, živečega pretežno v neposredni okolici mesta.⁸⁷⁸

Od prve svetovne vojne dalje so pričeli v ljudsko kuhinjo zahajati poleg revnih in dijakov tudi bolje oziroma dobro situirani meščani, ki so naročali hrano po višji ceni. Tako je bilo ves čas v obdobju med obema vojnama. Po predhodnem dogovoru je kuhinja v tem obdobju nudila obroke tudi turistom in udeležencem raznih tečajev. Med obiskovalci kuhinje je bilo povprečno dnevno okoli 80 dijakov – v letu 1927 108, ker jih je mnogo prišlo iz Prekmurja – in do 300 drugih gostov.⁸⁷⁹ Pred drugo svetovno vojno so tudi študentje jedli v ljudski kuhinji. Ti so se sicer prehranjevali tudi v drugih menzah.⁸⁸⁰ Odpiranje ljudske kuhinje tudi za bolje situirane goste nakazuje smernice njenega razvoja po drugi svetovni vojni.

874 *Slovenec*, 8. 4. 1907, str. 3, Slavnost 30 letnice dijaške in ljudske kuhinje.

875 Šorn, *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*, str. 17.

876 Prav tam, str. 22.

877 Kremenšek, Etnološki prispevek k zgodovini Ljubljane, str. 386.

878 Prav tam, str. 387.

879 *Slovenec*, 14. 10. 1927, str. 3, Kdor se ubogega usmili, na obresti posodi gospodu.

880 Več o tem Anžur, Poskus ustanovitve Univerzitetne akademske menze v 30-tih letih, str. 120.

Odbor društva je tudi v obdobju med vojnama deloval brezplačno, meščanke so prostovoljno opravljale kuhinjska opravila. Plaćane so bile le uslužbenke. Z vsa-koletnimi prispevki članov in darovi dobrotnikov je odbor razpolagal po določilih pravil. Ko je imela kuhinja višek sredstev, so se le-ta porabila v korist gostov.⁸⁸¹

V obdobju gospodarske krize je časopis *Ilustrirani Slovenec* pozival »vsa krš-čanska srca«, naj priskočijo na pomoč vsem potrebnim.⁸⁸² Dobrodelne organiza-cije naj bi v teh težkih časih še bolj usmerile svoje delovanje v lajšanje bede. Ena izmed najzaslužnejših ustanov na tem področju je bila ljudska kuhinja v Ljubljani. Karitativna zveza v Ljubljani (KZVL)⁸⁸³ je v zapisniku ustanovnega občnega zbora z dne 24. septembra 1930 zapisala: »Pozvali bomo še druga dobrodelna društva kot Ljudsko kuhinjo«.⁸⁸⁴ V letu 1930 je odbor društva Dijaška in ljudska kuhinja v Ljubljani sklenil, da pristopi kot član h Karitativni zvezi v Ljubljani.⁸⁸⁵ Konec novembra 1930 je bila na podlagi pisne prijave sprejeta kot članica KZVL tudi ljudska kuhinja. V zapisnikih sej KZVL se navaja kot njen predstavnik, ki prisostvuje sejam, Alojzij Kocmur.⁸⁸⁶ V zapisniku svojega VI. občnega zbora je KZVL zapisala: »Naša članica je končno tudi Ljudska kuhinja, ta velika socialna ustanova v Ljubljani, ki omogoča šibkejšim ljudem, delavcem, dijakom in visokošolcem redno prehranjevanje. V dobrodelne namene je izdala 131 700 din.«⁸⁸⁷ Ker v arhivskem gradivu KZVL ni gradiva o konkretnih dejavnostih društva Dijaške in ljudske kuhinje, predvidevam, da se je društvo vključilo v delo KZVL in si prizadevalo s svojo dejavnostjo lajšati stisko ljudi v obdobju gospodarske krize. KZVL je pozivala Ljubljance, naj ne podpirajo revnih z denarjem, temveč naj jim dajo nakaznice, na podlagi katerih bodo v karitativni pisarni prejeli kruh in druga živila; pri zadostnem številu nakaznic pa tudi obleko in obutev ali pa se jim bo celo plačala najemnina stanovanja. Njen moto je bil: »Prosjakom ne denarja v roke, temveč podporo v nakaznicah!« V okviru pomožne akcije pozimi 1932/33 je KZVL sklenila, da se zbiranje oblek za revne izvede organizirano, pri čemer naj bi sodelovalo pri obveščanju časopisje in župni uradi. V okviru izvajanja omenjene nabiralne akcije je ravnatelj Kocmur predlagal, da se določeno nedeljo pred ljubljanskimi cerkvami delijo letaki, ki bi pozivali ljudi k sodelovanju.⁸⁸⁸

881 Prav tam.

882 *Ilustrirani Slovenec*, 7. 2. 1932, str. 23, Najlepši dokument krščanske dobrosrčnosti.

883 Karitativna zveza v Ljubljani je bila zveza karitativnih organizacij v ljubljanski škofiji. Delovati je pričela leta 1931. Njena pravila je potrdila tako cerkvena kot posvetna oblast. Vanjo vključena društva so ohranila samostojnost. – Kikelj, Solidarnost in prostovoljno socialno delo, str. 420, 421.

884 NŠAL 215, t. e. 1, Zapisnik ustanovnega občnega zbora KZVL in načel. sej KZ od 30. 9. 1930 do 23. 9. 1931, Zapisnik ustanovnega občnega zbora KZVL z dne 24. 9. 1930.

885 NŠAL 215, t. e. 1, Četrta seja načelstva Karitativne zveze 11. 11. 1930.

886 NŠAL 215, t. e. 1, Peta seja načelstva Karitativne zveze, 25. 11. 1930.

887 NŠAL 215, t. e. 1, Zapisnik VI. občnega zbora KZ v Ljubljani, ki je bil v nedeljo, 29. 12. 1935.

888 NŠAL 215, t. e. 1, ovoj Dopis glede organizacije centralne pomožne akcije v zimi 1932/33, Zapisnik seje Karitativne zveze (Glede akcije za nabirko oblek).

Ban Drago Marušič je ocenil, da je pozimi 1932/33 potrebno računati z okoli 30 000 brezposelnimi, ki bodo potrebovali podporo, saj so mnogi imeli tudi številne družine. Od 30 000 navedenih je bilo predvidenih okoli 10 000 oseb v evidenci javne borze dela in njenih podružnicah ter s tem prejemnikov podpore. Ostali del okoli 20 000 oseb s približno 70 000 družinskimi člani pa bi padel v breme občin, društev in banovine. V tem številu so bili zajeti zlasti rudarji, ki jim bratovske skladišnice zaradi pomanjkanja sredstev niso mogle nuditi skoraj nobene pomoči; dalje sezonski delavci, velik del malih posestnikov in kočarjev ter končno še drugi revni, ki niso sodili v nobeno od omenjenih kategorij, a niso imeli sredstev za preživljanje in jih je bilo potrebno čez zimo oskrbeti vsaj s hrano.⁸⁸⁹

Leta 1934 je društvo Dijaške in ljudske kuhinje v Ljubljani ponatisnilo svoja pravila iz leta 1908.⁸⁹⁰ Namen društva je bil še vedno nuditi hrano revnim, a marljivim dijakom na srednjih šolah, učiteljišču ter učencem na obrtnih šolah. Hrano naj bi po možnosti prejeli brezplačno. Ostalim je kuhinja nudila hrano po nizkih cenah. Moto društva je bilo vseskozi: »Vsakemu, ki se oglasi, po nizki ceni.«⁸⁹¹

Med drugo svetovno vojno je ljudska kuhinja delovala še nadalje na Streliški ulici. Bila je zavedena v službenem telefonskem imeniku za omrežje mesta Ljubljana in omrežij v pokrajini 1942. Ker ni virov za njeno delovanje v času 2. svetovne vojne, predvidevam, da je njen namen, prilagojen okupacijskim razmeram, ostajal isti. Upravitelj ljudske kuhinje in njen predsednik dr. Gregorij Pečjak je sicer po vojni v svojem poročilu prehranjevalnemu odseku mestnega odbora Osvobodilne fronte (OF) na kratko prikazal tudi poslovanje kuhinje med vojno. Iz poročila je razvidno, da je ljudska kuhinja nudila hrano le tistim gostom, ki so oddali živilske karte. Skoraj vsi so bili mesečni gostje, le približno 10 je bilo tedenskih, nekaj dnevnih, pavšalnih pa do 40. Racionirana živila je kuhinja dobivala pri Gospodarski zadrugi na podlagi nakazil, ki jih je izročil Prevod ob oddaji živilskih odrezkov. Zelenjavo je kuhinja kupovala pri Trnovčankah in kmeticah, kosti in drobovino pa pri mestni klavnici po naročilih Prevoda.⁸⁹²

889 Prav tam.

890 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, 301-540/46, 310-46, Ljudska in dijaška kuhinja, Pravila Društva Ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje, 1934. Za ljudsko kuhinjo in društvo, v okviru katerega je delovala, so v virih različna pojmovanja, tako Ljudska kuhinja, Ljubljanska dijaška in ljudska kuhinja, društvo Ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje, Društvo ljubljanske ljudske kuhinje, društvo Dijaške in ljudske kuhinje. V prispevku uporabljam uradni naziv, torej Dijaška in ljudska kuhinja v Ljubljani (poenostavim ljudska kuhinja) in društvo Dijaške in ljudske kuhinje v Ljubljani. Leta 1934 so bila ponatisnjena pravila društva kot pravila društva Ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje. Za obdobje po letu 1934 uporabljam omenjen naziv (op. avtorice).

891 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, 301-540/46, 310-46, Pogled v poslovanje.

892 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, 301-540/46, 310-46, Ljudska in dijaška kuhinja, Pogled v poslovanje, 14. 8. 1945.

LJUDSKA KUHINJA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Mestni pripravljalni odbor OF je 9. maja 1945 na pobudo Protifašistične fronte ženski ustanovil tudi odsek za prehrano, ki je imel svoje prostore v nekdanjem anagrafskem uradu na Mestnem trgu. Tekom dopoldneva istega dne je že prevzel Ljubljansko dijaško in ljudsko kuhinjo, kuhinjo Delavskega doma in Delavske zbornice. V omenjene tri kuhinje je odsek takoj pričel pošiljati povratnike, vračajoče se partizanske družine in druge pomoči potrebne. Odsek je dnevno izdal 200–300 kg kruha z dodatki, kot sta sir in salama.⁸⁹³

Ljudsko kuhinjo je v letu 1945 še upravljal konzorcij, katerega predsednik je bil dr. Gregorij Pečjak. Lastnik je bilo društvo Ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje. Dnevno je nahranila okoli 800 oseb, ob nakupu novega inventarja bi lahko razdelila tudi 1000 obrokov dnevno.⁸⁹⁴ Število oskrbovancev ljudske kuhinje se je povečevalo. V aprilu 1946 je bilo že 1248 gostov.⁸⁹⁵ Meni je bil sestavljen iz zajtrka (črna kava s kruhom), kosila (juha, dve prikuhi, mesni obrok ali juha, dve prikuhi ali enolončnica) in večerje (mesna jed s prilogo ali brezmesna jed s prilogo ali enolončnica). Posebni dodatki so bili zaračunani po režijski ceni.⁸⁹⁶ Po vojni so skoraj vsi gostje obroke plačevali sami, le maloštevilnim naj bi obroke plačevali drugi. Gostje so plačevali sproti, za tiste, ki jih je poslal prehranjevalni odsek mestnega odbora OF, pa se je račun poravnal naknadno. V ljudski kuhinji je bilo zaposlenih 21 uslužbencev.⁸⁹⁷ Upravitelj ljudske kuhinje Pečjak je v svojem poročilu prehranjevalnemu odseku mestnega odbora OF zapisal, da se je podpiranje dijaštva prenehalo z začetkom vojne. Skrb za dijake je kuhinja nameravala obnoviti takoj po razgovoru z Narodnoosvobodilnim odborom (NOO). Hkrati pa je ob zaključku svojega pogleda v prihodnost Pečjak izrazil tudi dvom. Bil je negotov v delovanje kuhinje v novih razmerah.⁸⁹⁸ Ker se je že pripravljala razpust ljudske kuhinje, je poskušal Mestnemu ljudskemu odboru (MLO) z argumenti

893 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 216, a. e. 19, Poročilo o delu OF odseka za prehrano, pozneje oddelka za javne menze pri MOOF odseku za preskrbo, 20. 7. 1945.

894 Prav tam.

895 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, 310-46, Mestni ljudski odbor za okrožno mesto Ljubljana, 25. 5. 1946.

896 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, 310-46, Podatki iz Ljudske kuhinje za prehranjevalni odsek mestnega odbora OF po naročilu tov. Grumove, vodja oddelka za javne kuhinje.

897 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, 301-540/46, 310-46, Ljudska in dijaška kuhinja, Pogled v poslovanje, 14. 8. 1945.

898 Prav tam. Očitno je prišlo do obnovitve prehranjevanja dijakov v ljudski kuhinji. V septembru 1945 je Oddelek za socialno skrbstvo Mestnega narodno osvobodilnega odbora (MNOO) posredoval Ministrstvu za socialno politiko stroške prehranjevanja dijakov (tudi v ljudski kuhinji za mesec julij, avgust in september 1945. – SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 34, 6-1203-65, Prehrana dijakov in dijakinj, 21. 9. 1945. Pri sprejemanju dijakov v domove, pri podeljevanju prehrane v dijaških kuhinjah in pri podeljevanju denarnih podpor je bilo potrebno v prvi vrsti upoštevati partizanske sirote in žrtve fašističnega terorja, nato borce NOV in otroke borcev NOV ter aktiviste, ki so bili brez sredstev, nato še ostale revne dijake iz okrožja. – SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 34, 6-935-45, Podpiranje revnih dijakov, 31. 8. 1945.

prikazati negativne posledice te »prezgodnje odločitve«. ⁸⁹⁹ Poudaril je, da je ljudska kuhinja v 69 letih svojega delovanja razvila unikaten in učinkovit sistem delovanja. Ljubljancani so raje izbrali oddaljeno ljudsko kuhinjo na Streliški ulici kot bližnje kuhinje, pa čeprav bi bili v njih prej postreženi. Ljudska kuhinja je nudila dobre obroke po nižjih cenah. Hkrati je poudaril, da razbremenjuje tudi terenske odbore, ki so bili dolžni skrbeti za revne v svojem okraju. Ti so večinoma nekako zbrali denar za prehranjevanje v ljudski kuhinji in niso »oblegali« terenskih odborov s prošnjami. Srednji sloji pa so se s prehranjevanjem v ljudski kuhinji izognili siceršnjim visokim cenam hrane. Cenovno ugodni obroki pa so tudi druge restavracije prisilili k zniževanju cen. ⁹⁰⁰

Društvo Ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje je bilo razpuščeno 8. maja 1946. Z vsem njegovim premoženjem je odslej razpolagal MLO, Oddelek za socialno skrbstvo. ⁹⁰¹ MLO, Oddelek za notranjo upravo, je namreč na podlagi zakona o društvih z dne 25. avgusta 1945 odločil, da se omenjeno društvo razpusti. Razpustitev je utemeljil z razlogom, da so naloge, ki jih je opravljalo razpuščeno društvo, v tem času sodile v splošno socialno področje. Organi ljudske oblasti naj bi tovrstne naloge izvajali s pomočjo vseljudskih organizacij veliko bolj smotrno in pravilneje ter lažje kot zasebno društvo z majhnim številom osebja. ⁹⁰² Odslej govorimo o Ljubljanski dijaški in ljudski kuhinji. Celotno njeno premoženje je bilo last Ljudske republike Slovenije (LRS). Namen ljudske kuhinje je bil enak kot doslej, to je dajati zdravo, zadostno hrano revnejšim slojem, in sicer po načelu: Vsakemu, ki se oglasi, po nizki ceni. Brezplačno ali izpod cene so lahko obroke prejeli le dijaki, toda nikoli v breme drugih gostov, temveč le v tolikšni meri, kot so to omogočali kakšni darovi ali dodatni dohodki. ⁹⁰³ Vodstvo ustanove (odbor) je svoje delo opravljalo brezplačno, plače so prejeli le uslužbenci. Člane odbora je določil MLO po svojem Oddelku za socialno skrbstvo. Ustanova je morala delovati tako, da je v vseh pogledih lahko dokazala, da je kuhinja ostala res ljudska. V primeru pritožb nad delovanjem odbora je spore reševalo vrhovno nadzorstvo v LRS. ⁹⁰⁴

Podjetje Ljudska kuhinja je ustanovilo Ministrstvo za trgovino in preskrbo LRS s svojo odločbo z dne 15. decembra 1948. Vpis v novi register gospodarskih organizacij pri Okrožnem gospodarskem sodišču v Ljubljani je bil izvršen dne 14. marca 1955. Predmet poslovanja podjetja je bilo opravljanje gostinskih storitev,

899 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, 310-46, Mestni ljudski odbor za okrožno mesto Ljubljana, 25. 5. 1946.

900 Prav tam.

901 SI_ZAL_LJU/0468, t. e. 68, a. e. 992/46, Nepremičnine bivšega društva Ljubljanska dijaška in ljudska kuhinja.

902 SI_ZAL_LJU/0468, t. e. 68, a. e. 992/46, Društvo Ljubljanska dijaška in ljudska kuhinja, št. dokumenta 18078/3-46.

903 SI_ZAL_LJU/0479, t. e. 43, Ustanova Ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje.

904 Prav tam.

in sicer predvsem pripravljanje hrane za redne dnevne goste – abonente – kot tudi postrežba izrednim gostom.⁹⁰⁵ Podjetje je torej poslovalo kot obrat družbene prehrane ter vnašalo v svoje poslovanje nove delovne navade in vrednote. Temeljita gospodarska in socialna preobrazba po drugi svetovni vojni je pomenila tudi uveljavitev socialistične ljudske psihologije in družbenih vrednot.⁹⁰⁶ Oblast je temu posvečala veliko pozornosti. Socialistični družbeni red naj bi zagotavljal blagostanje vsakemu delovnemu človeku in ga obravnaval kot enakopravnega člana družbe. Temeljna dolžnost posameznika pa je bila delati v skupno dobro in postaviti koristi kolektiva pred svojimi.⁹⁰⁷ Prvo obdobje delavskega upravljanja, v katerem so delavski sveti in upravni odbori prevzeli kolektivno odgovornost za poslovanje podjetij, se je pričelo konec leta 1949 in je trajalo do leta 1954. Delavski sveti so bili zamišljeni kot tista oblika upravljanja, v kateri se bo razvijala ustvarjalna sposobnost posameznika.⁹⁰⁸ Arhivsko gradivo za to obdobje Ljudske kuhinje, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, obsega čas od leta 1954 pa do srede 60. let. Nanaša se predvsem na finančno poslovanje kuhinje in število izdanih obrokov. Sklepamo lahko, da je njeno upravljanje in delovanje pred letom 1954 potekalo po podobnih smernicah kot v drugih podjetjih. Če so bili delavski sveti v svojem prvem mandatnem obdobju (1950–1952) po partijskih ocenah še v fazi pridobivanja izkušenj, so že v drugem mandatnem obdobju (1952–1953) stopili korak dalje. Z uveljavitvijo novega gospodarskega sistema, ki je od podjetij pričakoval večjo usmerjenost v proizvodnjo, finance in rentabilnejše poslovanje, je državna uprava delavskim svetom namreč zagotavljala večjo samostojnost in s tem boljše pogoje delovanja.⁹⁰⁹

Ljudska kuhinja je, upoštevajoč ohranjeno arhivsko gradivo, delovala kot podjetje, ki je vrednostni sistem, temelječ na kolektivnih vrednotah, udejanjalo v praksi. Kolektivni duh se je kazal že pri razporeditvi dela. Le-to je bilo razporejeno tako, da so opravljali delavci vse posle, to je kuharske, pripravo jedi, postrežbo, čiščenje prostorov itd. Kolektiv je nabavljal le tiste artikle, ki so bili nujno potrebni za poslovanje podjetja. Ljudska kuhinja je bila v dotrajanih prostorih. Do začetka 60. let je podjetje poskušalo na vsak način ohranjati prostore znosne za delovanje. V letu 1961 je podjetje v svojem poročilu jasno priznalo, da se sooča s problemi, saj sta bili stavba Ljudske kuhinje in večinska oprema za pripravo hrane zastareli, podjetje pa ni razpolagalo s sredstvi, ki bi to stanje odpravilo. Potrebna je bila njegova temeljita reorganizacija. Predsednica upravnega odbora podjetja Ljudska

905 SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 11, a. e. 108, Zapisnik o pregledu zaključnega računa gospodarske organizacije Ljudska kuhinja restavracija, Ljubljana, Streliška ul. 12, za leto 1956.

906 Prinčič, Od kolektivno-razredne do omejene individualne (samo)odgovornosti, str. 188.

907 Prav tam.

908 Prav tam, str. 198.

909 Prav tam, str. 200.

kuhinja Justina Breznik je v poročilu zapisala, da podjetje tekoče probleme rešuje sporazumno z delavskim svetom oziroma s celotnim delovnim kolektivom. Skupno so se torej trudili zadostiti željam gostov.⁹¹⁰ Uprava nepremičnin, ki ji je podjetje plačevalo najemnino, ni opravila niti najnужnejših vzdrževalnih del. Tako je bilo podjetje, če je želelo nemoteno poslovati, prisiljeno opraviti ta dela samo in jih seveda tudi plačati iz svojih sredstev. Tovrstno »izčrpavanje« podjetja se je poznalo v samem poslovanju. Od leta 1954 pa do vključno leta 1962 je Ljudska kuhinja še poslovala uspešno. Število obrokov se je povečevalo in s tem letni promet. Ker je podjetje v želji po samoohranitvi v boju s konkurenčnimi moderno urejenimi in na boljših lokacijah postavljenimi obrati družbene prehrane poskušalo kljub porastu cen mesa in zelenjave ohraniti nizke cene posameznih obrokov, je jeseni leta 1962 ob nabavi ozimnice zaznalo izgubo. Zato so se šele s 1. decembrom 1962 povečale cene posameznih obrokov.⁹¹¹ Verjetno je poskušala Ljudska kuhinja kljub draginji vztrajati pri nizkih cenah obrokov in s tem dostopnosti socialno šibkejšim slojem in študentom. Občuten padec izdanih obrokov je Ljudska kuhinja zaznala v letu 1963 in 1964.

Podjetje je poskušalo povečati obisk z nudenjem še drugih uslug. Tako je imelo v načrtu nakup ekspresnega aparata za kuhanje kave in stroja za nabavo sladoleda. Zaradi slabega zraka poleti v jedilnicah so imeli namen kupiti ventilatorje. Cilj je bil čim bolj ugoditi gostom. Ker so bila za uresničitev vseh teh načrtov potrebna sredstva, je podjetje zaprosilo Zavod za stanovanjsko gospodarstvo in poslovne prostore, ki so mu vsa leta plačevali najemnino, da del sredstev, namenjenih za vzdrževanje, povrne.⁹¹² Zdi se, da se Zavod ni odzival na tovrstne prošnje.

Tabela 19: Število izdanih obrokov v Ljudski kuhinji od 1954 do 1964:

Leto	Število izdanih obrokov
1954 ¹	781 504
1955 ²	961 234
1956 ³	1 047 055
1957 ⁴	1 053 854
1958 ⁵	1 086 051
1959 ⁶	1 157 267
1960 ⁷	1 162 912

910 SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 159, a. e. 1480, Poslovno poročilo za leto 1961.

911 SI_ZAL_LJU/0083, t. e. 23, Bilance 1962, LJ-Center, mapa Ljudska kuhinja, Poslovno poročilo za leto 1962.

912 SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 247, a. e. 2399, Zapisnik o zasedanju delavskega sveta in upravnega odbora podjetja Ljudska kuhinja, restavracija, 26. 1. 1965.

1961 ⁸	1 243 784
1962 ⁹	1 398 432
1963 ¹⁰	1 253 575
1964 ¹¹	1 004 810

¹ SI_ZAL_LJU/0475, t. e. 8, a. e. 157, Poslovno poročilo za leto 1954.

² SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 11, a. e. 108, Poslovno poročilo za leto 1956.

³ Prav tam.

⁴ SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 75, a. e. 685, Poslovno poročilo za leto 1958.

⁵ Prav tam.

⁶ SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 116, a. e. 1059, Poslovno poročilo za leto 1959.

⁷ SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 151, a. e. 1381, Poslovno poročilo za leto 1960.

⁸ SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 159, a. e. 1480, Poslovno poročilo za leto 1961.

⁹ SI_ZAL_LJU/0083, t. e. 23, Bilance 1962, LJ-Center, mapa Ljudska kuhinja, Poslovno poročilo za leto 1962.

¹⁰ SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 215, a. e. 2087, Poslovno poročilo za leto 1963.

¹¹ SI_ZAL_LJU/0402, t. e. 247, a. e. 2399.

Z letom 1965 se v arhivskem gradivu končajo poročila o poslovanju podjetja. Očitno je Ljudska kuhinja nekako životarila in se »samooskrbovala« vse do leta 1977, ko iz *Glasila Združenih podjetij za gostinstvo, hotelirstvo, turizem in proizvodnjo Ljubljana* izvemo, da se je v tem letu po sedmih mesecih zaključila obnova Ljudske kuhinje.⁹¹³ Po obnovi je bila to samopostrežna restavracija, ki pa je še vedno ohranila tudi klasičen način strežbe. Investicija je bila financirana s posojili Ljubljanske banke, iz sklada skupnih rezerv občine Ljubljana Center, sredstva pa je prispevalo tudi podjetje Igo Ljubljana. Sodeč iz prispevka je bila Ljudska kuhinja eno od podjetij v okviru Združenega podjetja za gostinstvo, hotelirstvo, turizem in proizvodnjo Ljubljana (kratica Združena podjetja GHT). Med podjetji so navedeni hotel Lev, hotel Turist, restavracija Daj-Dam, gostilna Šestica, TP Magistrat, GP Litija, Klavnica in prekajevalnica Litija ter Gostinsko podjetje Ljubljana. Prvi gostje obnovljene Ljudske kuhinje so bili delavci podjetja GHT, ki so bili zaposleni v isti stavbi. Ti so izjavili, da je izbira jedi veliko boljša kot prej. Članek se zaključuje z mislijo, da je delovni kolektiv Ljudska kuhinja pripravljen ugoditi še tako zahtevnim gostom. Zaradi hitrega tempa življenja, ko je (in še bolj danes) trpela tudi vsakdanja prehrana, je bilo odpiranje tovrstnih restavracij zelo zaželeno, saj so zaposlenim prihranile čas ter omogočile redno uživanje raznovrstne hrane.⁹¹⁴

Po osamosvojitvi Slovenije je dejavnost podjetja Ljudska kuhinja zamrla. Ljubljana ni imela tovrstne restavracije vse do leta 2014, ko je humanitarni Zavod Pod Strehco obudil idejo ljudske kuhinje.

913 Car-Drlje, V »Ljudski kuhinji« spet kuhajo.

914 Prav tam.

LJUDSKA KUHINJA POD STREHCO NA ZALOŠKI CESTI⁹¹⁵

Dne 3. julija 2014 je vrata odprla nova ljudska kuhinja na Zaloški cesti v Ljubljani, ki deluje v okviru humanitarnega Zavoda Pod strehco. Zavod so decembra 2013 skupaj ustanovile največje in najuglednejše humanitarne organizacije v Sloveniji, in sicer Slovenska Karitas, Rdeči križ Slovenije, Zveza Lions klubov Slovenije, Distrikt 129, Zveza Rotary klubov Slovenije ter Zveza prijateljev mladine Ljubljana Moste-Polje. Gre za edino tovrstno usklajeno in povezano delovanje teh organizacij.⁹¹⁶ S pomočjo 60 prostovoljcev, ki so opravili okoli 2000 prostovoljskih ur, in okoli 40 000 EUR prostovoljnih prispevkov, zbranih s pomočjo socialnih akcij, organiziranih v sodelovanju s humanitarnimi organizacijami Lions, Rotary in Karitas, so prenovili prostore propadle kitajske restavracije.⁹¹⁷

Odprtju ljudske kuhinje je botrovalo povečano število socialno ogroženih oseb zaradi recesije, dolgotrajne brezposelnosti, bivanjske in druge stiske. V Ljubljani deluje dnevni center za brezdomce Vincencijeve zveze dobrote, kjer dnevno razdelijo 60–80 brezplačnih toplih obrokov. Od leta 2013 so v centru opazili naraščanje števila uporabnikov, med katerimi niso samo brezdomci, ampak vedno več oseb, ki sicer imajo stanovanje, a nezadostna sredstva za preživetje. V zavetišču za brezdomce na Poljanski cesti v Ljubljani razdelijo dnevno 100–120 brezplačnih toplih obrokov. Od tega je 20 oseb, ki v zavetišču bivajo, 20 oseb pa v zavetišču le prespi, ostali so zunanji uporabniki. Med temi zunanjimi uporabniki je bilo v letu 2013 vedno več brezposelnih, ki si niso mogli zagotoviti toplega obroka. Zavetišče na Poljanski cesti pa ni javna kuhinja. Obroki so v prvi vrsti namenjeni tistim, ki v zavetišču bivajo ali tam le prespijo, presežek pa se razdeli zunanjim. Število zunanjih uporabnikov je v letu 2013, kot rečeno, stalno naraščalo, razdelilnica hrane pa je bila že pri obstoječem številu premajhna. Pomanjkanje razdelilnic brezplačnih toplih obrokov oziroma restavracij, ki bi nudile topli obrok po minimalni ceni, je spodbudilo idejo Zavoda Pod strehco,⁹¹⁸ pri čemer je treba poudariti, da Ljudska kuhinja Pod strehco ni javna kuhinja in ni naslednica Ljudske kuhinje na Streliški ulici. Gre le za »podedovano« idejo.

Zavod Pod strehco je popolnoma zaseben zavod, kar pomeni, da ga država ne podpira, ampak vse stroške pokriva z lastno dejavnostjo in tudi donacijami. Stroškov z najemnino sicer nimajo, saj jim je prostore brezplačno odstopila ljubljanska občina, ostale stroške pa plačuje zavod sam. Primarni namen zavoda je zagotoviti topli obrok za socialno ogrožene osebe. Samo s to idejo pa zavod ne bi preživel. Letno je potrebno zagotoviti s pomočjo donatorjev 100 000 EUR, ko-

⁹¹⁵ Glavni vir pri oblikovanju poglavja je bil direktor Zavoda Pod strehco gospod Zvonko Belič. Intervju z njim sem izvedla februarja 2017.

⁹¹⁶ Platiše, Dve leti delovanja Zavoda Pod strehco.

⁹¹⁷ Prav tam.

⁹¹⁸ Zupančič, Sveža hrana lačnim in nič več v smeti.

likor znašajo letni stroški.⁹¹⁹ Pridobivanje donatorjev je težavno, zato so oblikovali koncept socialnega podjetja. Ljudska kuhinja je odprta za vse ljudi. Nudi zdrave, kakovostne obroke (več menijev) po ljudskih cenah. Hrano donirajo trgovine. Za zavod je nenehen izziv pridobiti dovolj veliko bazo prostovoljcev voznikov, ki ob večerih, tudi ob sobotah in nedeljah, s svojimi vozili prevzemajo donirano hrano ljubljanskih trgovcev.⁹²⁰ Vsaj pet prostovoljcev mora biti vsak večer na razpolago v programu donirane hrane.⁹²¹ Pri trgovcih dnevno ostaja ogromna količina hrane, ki je sami ne smejo več prodajati na svojih policah, lahko pa se uporabi, saj je zdravstveno neoporečna. Zavod Pod strehco je koordinator in izvajalec projekta Donirana hrana Zveze Lions klubov Slovenije, ki izjemno uspešno poteka po celi Sloveniji. Prostovoljci dnevno prevzemajo donirano hrano v trgovskih centrih Mercatorja, Tuša in Spara ter jo z lastnimi vozili in brez povračila potnih stroškov dostavijo na odjemna mesta. Prevzemi hrane so dnevno od 21.00 do 21.20, ob nedeljah od 15.00 do 15.20 oziroma od 17.00 do 17.20.⁹²² Cena obroka je 3 evre. Ko bo zavod postal davčni zavezanec, se bo cena obroka dvignila za 50 centov. Socialno ogrožene osebe, ki so prijavljene na centru za socialno delo, za obrok plačajo le 50 centov. Od vsakega obroka, ki je plačan po polni ceni, je vsa razlika med znižano in polno ceno namenjena v Sklad socialnih obrokov.⁹²³ To pomeni, da vsak, ki v Ljudski kuhinji Pod strehco plača kosilo po 3 evre, pravzaprav plača topel obrok nekemu, ki si kosila sicer ne bi mogel privoščiti oziroma prispeva k računu za vodo in elektriko. Moto je: »Ko jem, sva sita dva«. Z različnimi izboljšavami želijo privabiti čim več zunanjih obiskovalcev. Z različnimi prostovoljskimi akcijami želijo posodobiti notranje in zunanje prostore, da bi bili čim bolj privlačni za obiskovalce.⁹²⁴ V letu 2015 so uspeli s pomočjo mednarodne organizacije Lions in njihovega sklada za pomoč in slovenske zveze Lions klubov popolnoma prenoviti kuhinjski in strežni prostor. Takšna profesionalna urejenost omogoča dnevno izdajo do 400 obrokov.⁹²⁵

919 Velik del bremena pri zbiranju sredstev prevzamejo člani organizacij LEO in LIONS klubov Slovenije, ki kot prostovoljci organizirajo dobrodelne dogodke in akcije, kjer 100 % pridobljenih sredstev donirajo v sklad socialnih obrokov. Prav tako so zelo dejavni tudi člani organizacij Rotary in Rotaract Slovenije. Pomagata tudi Zveza prijateljev mladine Moste-Polje ter Karitas, ki vztrajno delujeta pri promociji. Ljudska kuhinja Pod strehco tudi rada združi prijetno s koristnim; člani prostovoljskih organizacij imajo tedenske in mesečne sestanke, kjer se pogovarjajo o naslednjih akcijah. Zavod jim odstopi svoj prostor, pripravi kosilo/večerjo, ki jo seveda po (redni) ugodni ceni tudi zaračuna. Tako imajo ti prostovoljci zaseben prostor za pogovore, ugodno postrežbo, del tega denarja pa gre v dobrodelni sklad socialnih obrokov. – Socialno podjetništvo: Zavod Pod strehco.

920 Platiše, Dve leti delovanja Zavoda Pod strehco.

921 Naše zgodbe, srčne zgodbe. V bazi Zavoda je sicer registriranih večje število prostovoljcev, a redno »srčno« aktivni je manjši del, ki mesečno skupno naredi več voženj. Ostali pomagajo približno enkrat mesečno. – Socialno podjetništvo: Zavod Pod strehco.

922 Prav tam.

923 Belič, Intervju, februar 2017.

924 Zdrava in poceni hrana v Ljubljani.

925 Platiše, Dve leti delovanja Zavoda Pod strehco.

Obrok torej v Ljudski kuhinji Pod strehco ni brezplačen, in sicer zaradi destigmatizacije ponosa posameznika. V Ljubljani je trenutno pet brezplačnih razdelilnic hrane. V takšnih okoljih je povečano število obiskovalcev, ki imajo težave z alkoholom ali drogami. Socialno ogrožene družine in starejši se tovrstnih okolij izogibajo. S tem, ko je obrok plačljiv, so avtomatično izločene vse marginalne skupine, ki lahko drugje dobijo brezplačen obrok. Z omenjeno selekcijo so Ljudsko kuhinjo naredili bolj primerno za družine in starejše občane.⁹²⁶

Trenutno je v Ljudski kuhinji Pod strehco registriranih okoli 850 uporabnikov, to je socialno ogroženih oseb. Od teh 850 je 56–60 % družin z otroki, na drugem mestu so starejši občani, le 2–5 % so ostali uporabniki. Število narašča. Ker gre za zasebni zavod, je odprt za socialno ogrožene iz celotne Slovenije, ne le iz Ljubljane. Kdor je pomoči potreben, je sprejet. Zavod je odprt tudi za ljudi, ki nekako izpadejo iz sistema pomoči.⁹²⁷ Imajo prostor za bivanje, minimalne dohodke, a z njimi ne morejo preživeti, zakonsko pa niso opravičeni do pomoči.

Povedano preprosto, imajo ravno toliko premoženja, da presegajo cenzus, ki je določen za dodelitev pomoči. Ob odprtju Ljudske kuhinje Pod strehco so predvidevali, da bo kosilo potrebovalo 100–200 socialno ogroženih posameznikov. Pričakovanja so bila prenizka. Na primer poleti 2016 je bilo registriranih že 560 upravičencev.⁹²⁸

Predno se je Zavod Pod strehco lotil projekta ljudske kuhinje, je izvedel interno raziskavo, s katero je želel ugotoviti, kje je v slovenski družbi prisotno pomanjkanje hrane zaradi socialnih stisk.⁹²⁹ Raziskava je pokazala, da je le-to prisotno pri starejših ljudeh, zlasti samskih z minimalnimi pokojninami, in v družinah z brezposelnimi starši. Otroci dobijo topel obrok v vrtcu oziroma šoli, starši pa si ga sami ne morejo zagotoviti, zato so odvisni od brezplačnih razdelilnic hrane.⁹³⁰ Mnogi se verjetno tega niti ne poslužujejo zaradi stereotipnega občutka manjvrednosti ob obisku razdelilnic hrane za socialno ogrožene. To je tudi eden od razlogov za plačljivost obrokov v Ljudski kuhinji Pod strehco.

Zavod Pod strehco ima zaposlenega enega kuharja. S 1. marcem 2017 je zaposlen še en vodja lokacije. Ker je Zavod Pod strehco socialno podjetje, mora imeti po zakonu dva zaposlena, vsi ostali sodelavci v kuhinji in drugih podpornih službah, 15–20 oseb, pa so prostovoljci. To so večinoma socialno ogroženi, ki nimajo zaposlitve, lahko so tudi upokojenci, invalidi oziroma težko zaposljive osebe. Prostovoljci dobijo v Ljudski kuhinji brezplačen obrok in hrano za domov. Upravičeni pa so tudi do denarnega dodatka kot prostovoljci. Dobijo torej višjo

926 Belič, Intervju, februar 2017.

927 Prav tam.

928 Eržen, Gostilna Pod strehco.

929 Belič, Intervju, februar 2017.

930 Prav tam.

socialno podporo.⁹³¹ Imajo možnost izboljšati svoje materialno stanje in sploh kakovost življenja. Pomembno poslanstvo zavoda je ponovno vključevanje in integracija družbeno odrinjenih oseb v družbo. Zavod prostovoljce usposobi. Prostovoljci so stari od 19 do 64 let. Vsak dela v skladu s svojimi sposobnostmi. Lahko govorimo o notranjem razvoju kadra. Posameznik napreduje po lestvici zadolžitve in si pridobiva socialne veščine. V tem sistemu izgrajevanja kadrov so natančno opredeljena pravila, saj je potek dela v kuhinji timski. Tako »izoblikovana« oseba ima večje možnosti, da si poišče redno zaposlitev drugje, če si to želi. Zavod takim napiše priporočilo. Na ta način se je zaposlilo že šest oseb. Novi delodajalec na podlagi priporočil ve, da je oseba preverjena in ima delovne navade.⁹³² Zavod Pod strehco sodeluje tudi s Šentprimo – Zavodom za rehabilitacijo in izobraževanje. Šentprima si prizadeva za večjo delovno vključenost invalidov ter destigmatizacijo oseb s težavami v duševnem zdravju.⁹³³ Zavod omogoči takšnim hendikepiranim osebam zaposlitev kot prostovoljec in vključitev v realno delovno okolje.

V Ljudski kuhinji se poleg osnovnega namena dnevne ponudbe toplega obroka izvaja tudi program socialnih in kuharskih delavnic, individualno svetovanje posameznikom ali skupinam, osnovno informiranje glede zdravljenja raznih odvisnosti, nameščanje v posebne ali socialne zavode. Vsak četrtek na primer so tematske delavnice, ki posamezniku pomagajo pri vključevanju v družbo. Teme so tako posvečene boljšemu načinu življenja in ekonomični izrabi sredstev.⁹³⁴ Prav tako pa je to tudi prostor za neformalno druženje. V poletnih mesecih gostijo otroke, ki so v počitniškem varstvu v okviru Zveze prijateljev mladine Ljubljana Moste-Polje. Za otroke organizirajo tudi različne tečaje, na primer kuharskega. Tudi sicer zavod svojo dejavnost širi na sodelovanje z drugimi sorodnimi organizacijami, kjer so aktivni pri pripravi hrane, zagotavljanju cateringa in drugimi projekti, ki so vir dodatnih finančnih sredstev.⁹³⁵ Zavod torej veliko vlaga v samopromocijo, saj mu le-ta omogoča preživetje. Ob različnih priložnostih Ljudsko kuhinjo obiščejo znane osebe iz javnega življenja, kar je dokumentirano in objavljeno na družbenih omrežjih, ki se jih zavod vedno pogosteje poslužuje. Facebook je njihov primarni način komunikacije.⁹³⁶

Edinstven je tudi njihov projekt Srčne kuhinje, s pomočjo katerega se tudi delno financira Sklad socialnih obrokov. Gre za mrežo slovenskih gostincev, ki

931 Prav tam. Direktor Zavoda uporablja izraz »lakota«.

932 Prav tam.

933 Šentprima.

934 Belič, Intervju, februar 2017.

935 Platiše, Dve leti delovanja Zavoda Pod strehco.

936 Socialno podjetništvo: Zavod Pod strehco. Ob praznovanju drugega rojstnega dne je Ljudsko kuhinjo med drugim obiskal tudi pevec Andrej Šifrer. Ob tej priložnosti so zbirali sredstva za ureditev letnega vrta. – Platiše, Dve leti delovanja Zavoda Pod strehco.

imajo posluh za socialno ogrožene in se čutijo družbeno odgovorne. Sistem je tak, da ljudje, ki bi pomagali zavodu z obroki po 3 evre po sistemu »Ko jem, sva sita dva!«, a živijo predaleč stran, vseeno lahko gredo v njim najbližjo Srčno kuhinjo, kjer se prav tako delež od plačanega obroka daruje direktno v sklad socialnih obrokov Zavoda Pod Strehco. Ta potem sredstva nameni za pripravo obrokov za socialno ogrožene. S takim načinom lahko zavod širi svojo dejavnost v vsa večja slovenska mesta.⁹³⁷

Humanitarni Zavod Pod strehco, v okviru katerega deluje Ljudska kuhinja Pod strehco, si prizadeva s svojim delovanjem »ustvarjati odgovorne državljane«, jim pomagati pri samooskrbi, ekonomski neodvisnosti, ekološki ozaveščenosti, skrbi za lastno zdravje ter jih informirati o njihovih pravicah in možnostih, ki so jim dane v okviru lokalne skupnosti. Zavod si zato prizadeva za sodelovanje z lokalnimi organizacijami, to je šolami, zdravstvenimi domovi, centri za socialno delo, kulturnimi ustanovami in društvi. Prostori zavoda pa so odprti tudi za srečanja nevladnih organizacij, ki izvajajo svoje strokovne programe.⁹³⁸

Ljudska kuhinja Pod strehco se je s svojo široko dejavnostjo prilagodila sodobnim trendom v socialni politiki, ko država s svojo podporo ne zagotavlja preživetja brezposelnim, zaposlenim z minimalnimi dohodki in upokojencem z minimalnimi pokojninami. Omenjenim po plačilu računov večkrat zmanjka za hrano. Socialna država postaja vse bolj šibka in vitka, kar se vedno bolj odraža pri socialnem statusu ljudi.⁹³⁹ Osebe na socialnem robu se poslužujejo pomoči dobrodelnih organizacij.

ZAKLJUČEK

Med prvotno ljudsko kuhinjo na Streliški ulici in današnjo ljudsko kuhinjo na Zaloški cesti v Ljubljani je sicer dolg časovni lok in tudi Ljudska kuhinja Pod strehco ni neposredna naslednica ljudske kuhinje na Streliški ulici, a vseeno lahko opazamo določeno podobnost pri ustanovitvi. Socialno skrbstvo je v 19. stoletju postalo sicer sestavni del državne uprave, a so bile v habsburški monarhiji državno-pravne določbe glede tega le okvirne. Država je ubožno skrbstvo prepuščala deželam, te pa so skrb za revne prenesle na občine. Občine so revnim pomagale s podporami, ki pa večinoma niso zadostovale za kritje osnovnih potreb. Osebe na socialnem robu so se zatekale h karitativnim društvom. Eno izmed njih je bilo društvo Dijaška in ljudska kuhinja, v okviru katerega je delovala ljudska kuhinja. Imela je moralno in finančno oporo premožnih Ljubljančanov

937 Socialno podjetništvo: Zavod Pod strehco.

938 Socialnovarstvene storitve Humanitarnega zavoda Pod strehco.

939 Revščina v Sloveniji vse več tudi med zaposlenimi.

in drugih dobrotnikov, ki so imeli socialni čut. Brez njih in učinkovitega sistema delovanja kuhinja ne bi obstala.

V sedanjosti smo priča podobni situaciji, ko osebe na socialnem robu z občinskimi podporami ne morejo preživeti. Za hrano večkrat zmanjka sredstev. Zatekajo se k dobrodelnim organizacijam, da preživijo. Ljudska kuhinja Pod strehco je za potrebe uspešnega delovanja prestopila meje svoje osnovne dejavnosti, to je nuditi zdrave obroke po nizkih cenah. Deluje s pomočjo prostovoljcev, ki so usposobljeni v samem zavodu, povezuje se z drugimi humanitarnimi organizacijami in je vpeta v lokalno okolje. Odprta je za vse socialno ogrožene, tudi take, ki sicer imajo stanovanje, so zaposleni, a imajo minimalne dohodke. Z njimi ne morejo preživeti, niso pa zakonsko opravičeni do podpore. Govorimo lahko o revščini zaposlenih.⁹⁴⁰

940 Leskošek, Smolej, Rihter, Boškić, Kresal in Breznik, *Revščina zaposlenih*, str. 38.

